

almaktadır. 10. *İslâm Medeniyeti Tarihinde Coğrafya ve Ticaret* (J. H. Kraemers'den, İstanbul 1934). İslâmiyet'in doğuşundan X. yüzyıla kadar müslümanların coğrafya alanındaki hizmetlerini, kara ve deniz ticaretinde Avrupa'dan üstünlüklerini anlatan bir çalışmadır. 11. *Kur'an'dan İktibaslar* (Muhammed Ali'den, İstanbul 1934). Kur'an-ı Kerim'de ailevi, medenî, siyasî ve içtimâî esasları ifade eden âyetlerin tercüme ve açıklamasıdır. 12. *İslâm Medeniyeti Tarihinde Fen ve Tıp* (Max Mayerhof'tan, İstanbul 1935). 13. *Ömer Hayyam* (Harold Lamb'dan, İstanbul 1944). Ömer Hayyam'ın romanlaştırılmış biyografisidir. 14. *Hazret-i Muhammed Mustafa* (Muhammed Hüseyin Heykel'den, İstanbul 1945). 15. *Abu'l-Farac Tarihi* (Gregory Ebu'l-Ferec'den [Bar Hebraeus], I-II, Ankara 1945-1950). Ebu'l-Ferec'in yazmış olduğu tarihin, Ernest A. Wallis Budge tarafından Süryânîce'den İngilizce'ye yapılan naklinin bazı açıklamalarla Türk Tarih Kurumu adına yapılan tercümesidir. 16. *Dine Dönüş* (Henry C. Link'ten, İstanbul 1949). Dinin insan şahsiyetini nasıl geliştirdiğini anlatan bu eser Hıristiyanlık esaslarına göre yazıldığından Ömer Rıza yer yer İslâmî esaslarla karşılaştırmalar ve açıklamalar yapmıştır. Eserin sonuna Dale Carnegie'nin *Üzüntüyü Bırak Yaşamaya Bak* adlı kitabından bir bölümle Amerika'da papaz okullarının işleyişi üzerine bir metin eklenmiştir. 17. *İslâm Tarihinde İlk Melâmet* (İstanbul 1950). Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî'nin, Ebu'l-Alâ el-Affîf tarafından neşredilen *er-Risâletü'l-Melâmetiyye* adlı eserinin bazı ilâve ve açıklamalarla tercümesidir. 18. *Müslümanlıkta Hac Farızası* (*Farızanın Hikmeti ve İcüyü*) (Diplomat H. A'dan, İstanbul 1939).

C) *Yayıma Hazırladığı Eserler*. 1. *İslâm Ahlâkının Esasları* (Babanzâde Ahmed Naim, İstanbul 1945). Ahmed Naim'in, daha önce *Sebülürreşâd*'da tefrika edilen eserinin bazı notlar ilâvesiyle yapılan sadeleştirilmiş neşridir. Eserin başına, Ahmed Naim'in Osman Nuri Ergin tarafından kaleme alınan biyografisi ilâve edilmiştir. 2. *Kur'an-ı Kerim'den Âyetler* (Mehmed Âkif Ersoy, İstanbul 1944). Mehmed Âkif'in bazı âyetleri tefsir mahiyetinde *Sırât-ı Müstakim* ve *Sebülürreşâd* mecmualarında yayımladığı makalelerinin derlenmesi suretiyle meydana getirilmiştir. Kitabın ikinci bölümünde Mehmed Âkif'in Millî Mücadele yıllarında verdiği vaazlar da yer almaktadır. 3. *Safa-*

hat (Mehmed Âkif, İstanbul 1944). Eseri, başına şairin hayatı, eserleri, edebî, beşerî ve fikrî hüviyeti hakkında bilgi veren bir giriş, sonuna da indeks ve lugatçe ekleyerek yeni harflerle neşretmiştir.

Ömer Rıza Doğrul'un bunlardan başka tarihî ve edebî eserlerle romanlardan ibaret birçok tercümesi daha vardır. Beydebâ'dan *Kelîle ve Dimne* (İstanbul 1941), Valmiki'den *Ramayana* (İstanbul 1942), Halil Cibran'ın *Nebî* adlı eserinden *Hak Erenler* (İstanbul 1946), Herodot, Beydebâ ve Mevlânâ'dan derlenen *Dost Görünen Düşman* (İstanbul 1947) gibi tercümelerinin yanında *Gobi Çöllerinde* (Sven Hedin'den, İstanbul 1933), *İspanya'da Engizisyon* (Clement Wood'dan, İstanbul 1938), *Marko Polo'nun Sergüzeştləri* (Charles Finger'dan, İstanbul 1938), *Tarihin Meşhur Kadınları* (Markum Leo'dan, İstanbul 1939), *Lord Nelson ve Leydi Hamilton'un Büyük Aşk* (Markum Leo'dan, İstanbul 1939), *Borjyaların Cinayeti* (Alexandre Dumas'dan, İstanbul 1939), *Büyük Katerina ve Aşıkları* (Markum Leo'dan, İstanbul 1939), *Hayat Kırkında Başlar* (Walter Pitkin'den, İstanbul 1939), *Şahika* (A. J. Cronin'den, İstanbul 1941), *Şark Rüzgânı Garp Rüzgânı* (Pearl S. Buck'tan, İstanbul 1941), *Yağmurlar Gelince* (Louis Bromfield'den, İstanbul 1942), *Canavar Tohumu* (Pearl S. Buck'tan, İstanbul 1943), *Karanlık ve Aydınlik* (Florence L. Barclay'dan, İstanbul 1943), *Timur Devrinde Kadisten Semerkant'a* (Klaviyo'dan, İstanbul, ts.), *Uçurum* (Corelli'den, İstanbul, ts.), *Gövde Değiştiren Kafalar* (Thomas Mann'dan, İstanbul 1945), *Bir İzdivacın Portresi* (Pearl S. Buck'tan, İstanbul 1946) gibi eserler, tercümelerinin çeşitliliğini göstermektedir.

Ayrıca Herbert N. Casson'dan *Hayatta İlerle ve İlerlet* (İstanbul 1940), *İnsanları İdare Etme Sanatı* (İstanbul 1941), *Parlak Bir İstikbal Nasıl Kazanılır* (İstanbul 1942), *Para Kazanmak ve Kullanmak Sanatı* (İstanbul 1950); W. E. Sargent'ten *Evlilik Hayatında Daha Bahtiyar Olmanın Yolu* (İstanbul, ts., 1976); Dale Carnegie'den *Dost Kazanmak ve İnsanlar Üzerinde Tesir Yapmak* (İstanbul 1938), *Söz Söylemek ve İş Başarmak Sanatı* (İstanbul 1939), *Meşhur Adamların Meşgul Tarafları* (İstanbul 1940), *Üzüntüsüz Yaşamak Sanatı* (*Üzüntüyü Bırak Yaşamağa Bak*, İstanbul 1948) adlarıyla halk için hazırlanmış Amerika ve Avrupa'da satış rekorları kıran (best-seller) bazı eserlerin tercümesi de ona aittir.

BİBLİYOGRAFYA :

Eşref Edip [Fergan], *Mehmed Âkif: Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları*, İstanbul 1938, s. 21-24, 423-468; Mithat Cemal [Kuntay], *Mehmed Âkif*, İstanbul 1939, tür.yer.; *Türk Maarif Tarihi*, s. 966; *Büyük Millet Meclisi Albümü: 23 Nisan 1920-14 Ekim 1973* (haz. Kâzım Öztürk), Ankara 1973, s. 297; B. Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (trc. Metin Kıratlı), Ankara 1984, s. 417; Ethem Ruhi Fiğlalı, *Kadîyanilik: Ahmedîyye Mezhebi*, İzmir 1986, s. 93-97; Salih Akdemir, *Cumhuriyet Dönemi Kur'an Tercümeleeri*, Ankara 1989, s. 44-48; Tâhiru'l-Mevlevî (Olgun), *Matbuat Alemindeki Hayatım ve İstiklâl Mahkemeleri* (haz. Sadık Albayrak), İstanbul 1990, s. 276, 407; Zafer Hasan, "Ö. Rıza ve Hizmetleri", *Cumhuriyet*, İstanbul 14 Mart 1952; Hilmi Ziya Ülken, "Ömer Rıza Doğrul", *Yeni Sabah*, XIII/5044, İstanbul 17 Mart 1952; R. Ekrem Koçu, "Doğrul, Ömer Rıza", *İst.A*, IX, 4651-4653. MUSTAFA UZUN

DOĞRULUK

(bk. SİDK).

DOĞU HİNDİSTAN ŞİRKETİ

(bk. HOLLANDA DOĞU HİNDİSTAN ŞİRKETİ; İNGİLİZ DOĞU HİNDİSTAN ŞİRKETİ).

DOĞU TÜRKİSTAN

(bk. TÜRKİSTAN).

DOĞUBAYAZIT

Ağrı iline bağlı ilçe merkezi.

Ağrı dağının güneybatısında, Aras ırmağının kollarından olan Zenkimar suyunu kavuşan Sarısu çevresinde gelişen düzlükte denizden 1600 m. yükseklikte kurulmuştur. Doğu Karadeniz kıyılarının önemli limanı olan Trabzon'u Erzurum üzerinden Tebriz'e bağlayan ticaret yolunun üzerinde ve bu yolun Türkiye sınırını terkettiği Gürbulak kapisına 36 km. mesafede bulunur. Doğubayazıt Türkiye'den İran'a giden yol üzerindeki son durağı teşkil eder. Bu sebepten eskiden beri bir gümrük merkezi ve müstahkem mevki olarak büyük rol oynamıştır. Zira burası, tarih boyunca Anadolu'ya doğudan sokulmak isteyen istilâci ordulara karşı ilk hedefi teşkil eden bir kale olduğu gibi aksi doğrultudaki askerî hareketler için de çok önemli bir üs teşkil etmiştir.

Doğubayazıt günümüzdeki yerinde Cumhuriyet'ten sonra kurulmuş yeni bir şehirdir. Eski merkez ise bugünkü Doğubayazıt'ın 8 km. kadar güneydoğusunda, ovaya ve bugünkü şehre yüksek-

ten bakan ve deniz seviyesinden 1810-1930 m. yükseklikte bulunan yerde kurulmuştu. Bu noktadaki bilinen en eski yerleşmenin Urartular'a ait olduğu ve günümüzde İshak Paşa Külliyesi'nin işgal ettiği mevkide Urartular'ın önemli kalelerinden birinin bulunduğu tesbit edilmiştir (Dietrich Huff, s. 58-86). Bu kale Urartular'dan sonra sırasıyla Asurlular'ın, Medler'in ve Persler'in eline geçmiş, daha sonra da Roma ve Bizans dönemlerini yaşamıştır. Bizans dönemi içinde yöreye müslüman Araplar'ın akınları başladı. Halife Hz. Osman zamanında Aras havzasına yönelen akınlar sırasında Bayazıt ve çevresi de müslümanların eline geçti ve müslümanlarla Bizans idaresindeki Bagratiler arasında birkaç defa el değişti. Daha sonra, 890-929 yılları arasında Azerbaycan'da hüküm sürmüş olan Türk asıllı Sacoğulları ailesinden Ebû'l-Kâsım Yûsuf, o zamanlar adı Dariunk olan (Yıldız, s. 47) Doğubayazıt'ı Bagratiler'den aldı. XI. yüzyılın ilk yarısında Selçuklular'ın yöreye akınları başladı ve Malazgirt Zaferi'nden önce Kars'ın fethiyle (1064) sonuçlanan Türkmen akınlarında Doğubayazıt çevresi de Selçuklular'ın eline geçti. Bayazıt XIII. yüzyılda Moğol istilâsına uğradı. XIV. yüzyılın sonlarına doğru yöreye hâkim olan Celâyirîliler Bayazıt Kalesi'ne de sahip oldular. Hemen hemen bütün yeni araştırmalar, şehrin ve kalenin isminin Celâyirîli hükümdarı olan Sultan Ahmed Celâyirî'nin (1382-1410) kardeşi Bayezid'den geldiğinde birleşmektedirler. Bayazıt Celâyirîliler'den sonra Karakoyunlu Beyi Kara Mehmed'in elinde bulunan önemli kalelerden birini teşkil ediyordu ve o dönemde buraya Aydın Kalesi de deniliyordu (Sümer, s. 49). 1386-1387 yıllarında Doğu Anadolu'ya saldıran Timur bu önemli kaleyi de ele geçirdi. Timur'un işgalinden sonra da Akkoyunlu sınırlarının içine girdi. Fakat kale, XIV. yüzyılın ikinci yarısında Doğu Anadolu'ya hâkim olan iki Türkmen beyliği Akkoyunlular'la Karakoyunlular arasında zaman zaman el değişti. Karakoyunlu Hükümdarı Kara Yûsuf'un (1389-1410) değerli eşyalarını Bayazıt Kalesi'nde muhafaza etmesi (Sümer, s. 120) buraya verilen önemi gösterir.

Kara Yûsuf'un ölümünden sonra oğlu İspend Bayazıt Kalesi'ndeki hazineye el koydu. Ancak kale Timur'un oğlu Şâhrûh Mirza tarafından kuşatıldı ve zapt edildi. XV. yüzyılın sonlarına doğru Safevîler'in eline geçen Bayazıt, 1514'te Yavuz Sultan Selim tarafından Osmanlı topraklarına katıldı. Osmanlı idarî teşkilâtın-

da önceleri Van eyaletine bağlı bir sancak merkezi iken daha sonra Erzurum eyaletine bağlanmıştır. Şehrin Osmanlı-İran sınırının çok yakınında bulunması bir kale şehri olarak önemini arttırmış ve zaman zaman ortaya çıkan Osmanlı-İran sınır anlaşmazlıklarında adı devamlı gündemde kalan sınır şehirlerinden biri olmuştur. Nitekim 1554 yılında yapılan Nahçıvan seferinde Bayazıt önemli bir üs hizmetini gördü.

XVII. yüzyılda Bayazıt'ın merkez olduğu sancağın "ocaklık" olarak idare edildiği anlaşılmaktadır (Kâtib Çelebi, s. 417-422).

1700-1784 yılları arasında Bayazıt sancağını kontrolleri altında tutan Çıldiroğulları'ndan İshak Paşa zamanında başlayıp torunu İshak Paşa zamanında tamamlanan bir seri imar hareketi Doğubayazıt'ı mâmur ve bakımlı bir hale koymuş, bugün şehrin bir sembolü haline gelmiş olan İshak Paşa Külliyesi de bu dönemde yapılmıştır.

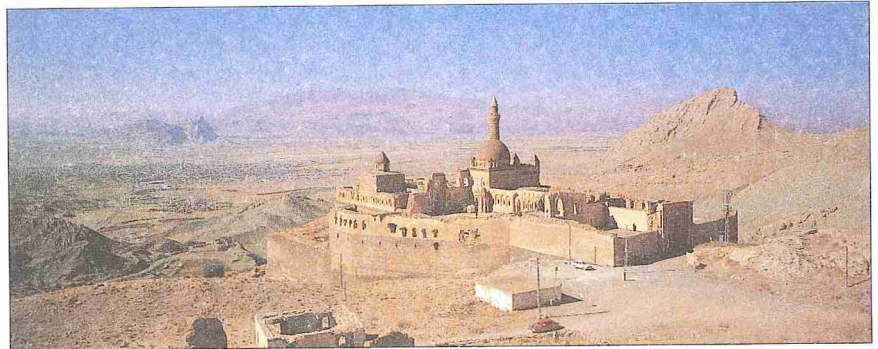
Bayazıt Osmanlı Devleti'nin kuvvetli olduğu dönemlerde bir sınır şehri olmasının zararlarını hissetmezken imparatorluğun zayıfladığı dönemlerde bu durumundan zarar görmeye başlamış ve XIX. yüzyıldan itibaren doğudan gelen istilâlarda daima ilk hedefi teşkil etmiştir. Meselâ 15 Ekim 1821'de İranlılar bazı olaylarını bahane ederek Doğu Anadolu'nun bir kısım merkezlerine hücum ederken en başta Bayazıt'ı işgal ettiler, fakat kısa bir süre sonra başlayan kolera salgını yüzünden bu teşebbüslerinden vazgeçtiler.

XIX. yüzyılda İranlılar'dan başka Ruslar'ın da üç defa tekrarlanan istilâlarında Doğubayazıt ilk işgale uğrayan yerlerden biri oldu. Bu işgallerden birincisi 1828 yılındaki Osmanlı-Rus harbinin başlarında meydana geldi ve bu savaşta Baya-

zıt'taki nüfusun bir kısmı Revan ve Gümürü'ye sürüldü. Doğubayazıt 1829 Edirne Antlaşması ile geri alındı. Aynı yüzyılın ortalarındaki Osmanlı-Rus savaşında da (1854-1856) Ruslar Bayazıt'a saldırdılar; şehri yağma ederek yakıp yıktılar ve Doğu Anadolu'nun başka yerlerine doğru ilerlediler. 29 Temmuz 1854'te işgale uğrayan (Kırzioğlu, s. 86) Bayazıt'taki Türk kuvvetleri Bargiri'ye (bugün Muradiye) doğru çekildiler. Bu felâket yakın tarihimizde "Bayazıt bozgunu" olarak bilinmektedir. Bu savaşın sonunda 30 Mart 1856 tarihinde imzalanan Paris Antlaşması'nın ilgili maddesiyle Doğubayazıt Osmanlı Devleti'ne geri verildi. Doksanüç Harbi'nde (1877-1878) Ruslar ilk planda göz diktikleri yer olan Erzurum'a ulaşmak için Bayazıt'ın da elde edilmesini gerekli görüyorlardı. Bu sebeple General Hugosof kumandasındaki Rus birlikleri 30 Nisan 1877 tarihinde Doğubayazıt'ı ele geçirdi. Savaş sonunda 3 Mart 1878'de imzalanan Ayastefanos Antlaşması'nın 19. maddesi uyarınca Osmanlı Devleti savaş tazminatı karşılığı olarak Batum, Kars, Ardahan ve Eleşkirt'le birlikte Bayazıt'ı da Ruslar'a terketti. Ancak Rusya ile İngiltere arasında 30 Mayıs 1878'de yapılan bir gizli antlaşma ile Bayazıt'ın Türkler'e iadesi söz konusu edilerek Ayastefanos Antlaşması'nın tâdili ele alındı (Karal, *Osmanlı Tarihi*, VIII, 70). Nitekim aynı yılın 13 Temmuzunda imzalanan Berlin Antlaşması'nın 60. maddesiyle şehrin Osmanlı Devleti'ne iadesi kesinleşti.

XIX. yüzyılda dört defa işgale uğrayıp harap olmasına rağmen Bayazıt'ın, bu asırda şehri ziyaret eden Chantre Barry ve Brant gibi seyyahlar tarafından (A, II, 368) cazip manzarası ve birer sanat şaheseri olan değerli eserlerinden sitayişkâr bir şekilde söz edilmektedir. Re-

Ishak Paşa Külliyesi - Doğubayazıt

van ve çevresinin sırtmalıları, buranın kışları soğuk, yazları serin geçen sağlam havası ile şifa bulmak için Bayazıt'a gelirlerdi. XIX. yüzyılın başlarında Erzurum eyaletinin bir sancağına merkez olan Bayazıt, Tanzimat'tan sonra eyalet sisteminden vilâyet sistemine geçildiğinde de Erzurum vilâyetine bağlı sancaklardan birinin merkezi oldu.

I. Dünya Savaşı'nın başlarında 31 Ekim 1914'te Ruslar Bayazıt'ın kuzeyinden Türkiye topraklarına girerek ilk önce bu şehre saldırdılar. Savaşın Osmanlılar için fiilen başlaması Ruslar'ın bu beldeye saldırısı ile oldu. Savaşın sonlarına doğru Rus kuvvetleri çekildiği sırada Bayazıt bir süre de Ermeni çeteleri tarafından işgal edildi. Nihayet 14 Nisan 1918'de kesin olarak kurtarıldı. İşgal sırasında Ruslar kendi topraklarından buraya kadar uzanan bir demiryolu hattı döşemişlerdi, fakat bu hat daha sonra söküldü.

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında sancaklar vilâyet haline dönüştürülünce Bayazıt da aynı adlı bir vilâyetin merkezi oldu. 1927'de bu ilin merkezi Karaköse'ye nakledildi, Bayazıt ise ilçe merkezi haline getirildi. 1927 sayımında 3930 olan nüfusu bu değişiklik sebebiyle 1935'te 1860'a düştü. Bayazıt adı da 1935'te Doğubayazıt olarak değiştirildi. Ana yollarla göre sapa bir yerde bulunması, Doğubayazıt'ın asırlardır bulunduğu yeri terk ederek ova üzerinde eskiden İstasyon denilen Sarıova mevkiine taşınmasına sebep oldu. 1938 yılından itibaren Doğubayazıt bu yeni yerinde ve düzlükte gelişti. Eski Bayazıt ise gitgide tenhalaştı ve sönükleşti. Doğubayazıt'ın 1940'ta 5483 olan nüfusu önceleri yavaş, sonra daha hızlı şekilde artarak 1960'ta 7047'yi, 1970'te 13.373'ü, 1980'de 23.513'ü, 1990'da ise 35.213'ü buldu. Son yıllardaki nüfus artışında askerî birlikler de

önemli rol oynadı. Doğubayazıt şimdiye kadar sadece İran'dan gelen doğu-batı doğrultulu yol üzerinde önemli bir ticaret ve konaklama merkezi durumundaydı. Ancak yakın tarihlerde bu yolu kesen ve Kars'ı Digor-Tuzluca-İğdir üzerinden Doğubayazıt'a bağladıktan sonra Çaldıran-Muradiye üzerinden Van'a ulaşan yolun da kaliteli duruma gelmesiyle bu iki yolun kavşağında bir konaklama merkezi oldu. Özellikle yaz aylarında İshak Paşa Külliyesi'ni, Ağrı dağı ve Gürbulak sınır kapısı yakınında meteor çukuru olarak bilinen, fakat bu özelliği tartışma konusu olan (Yalçınlar, I, 220) çukurluğu görmeye gelen turistler için de bir konaklama yeri durumundadır.

Doğubayazıt'ın merkez olduğu aynı adlı ilçenin merkez bucağından başka Suluçam adlı bir bucağı daha vardır. 2383 km² genişliğindeki Doğubayazıt ilçesinin sınırları içinde 1990 sayımı sonuçlarına göre 89.171 nüfus yaşamaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Kâtib Çelebi, *Cihannümâ*, s. 417-422; Osman Nuri, *Abdülhamîd-i Sanî ve Devr-i Saltanatı*, İstanbul 1327, I, 256; *Mir'ât-ı Hakikat* (Miroluğu), s. 291, 340, 341, 342; Danişmend, *Kronoloji*, IV, 107, 418, 420; Sırrı Erinç, *Doğu Anadolu Coğrafyası*, İstanbul 1953, s. 88; M. Fahrettin Kirzioğlu, *1855 Kars Zaferi*, İstanbul 1955, s. 85, 86; İsmail Yalçınlar, *Strüktürel Morfoloji*, İstanbul 1968, I, 220; Karal, *Osmanlı Tarihi*, VII, 157; VIII, 54, 66, 70, 77; a.m.f., "Zarif Paşa'nın Hatıratı 1816-1862", *TTK Belleten*, IV/16 (1940), s. 489; Faruk Sümer, *Kara Koyunlular*, Ankara 1984, s. 49, 80, 117, 120; a.m.f., "Kara-Koyunlular", *İA*, VI, 295; Feridun Ermenen, "Kanunî Sultan Süleyman Devri", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul 1989, X, 339, 340; Rifat Uçarol, "1815-1870 Yılları Arasında Osmanlı İmparatorluğu", a.e., XI, 386; Bayram Kodaman, "Osmanlı Siyasi Tarihi (1876-1920)", a.e., XII, 180; Nihat Erim, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuzeydoğu ve Doğu Sınırları", *AÜ Hukuk Fakültesi Dergisi*, IX/1-2, Ankara 1952, s. 18; Muzaffer Erdoğan, "Onsekizinci Asır Sonlarında Bir Türk San'atkârı, Hassa Başmımarı: Mehmed Tahir Ağa, Hayatı ve Meslekî Faaliyetleri", *TD*, VIII/11-12 (1956), s. 162; Dietrich Huff, "Das Felsgrab von Eski Doğubayazıt", *Istanbul Mitteilungen*, sy. 18, Tübingen 1968, s. 58-86; Hakkı Dursun Yıldız, "Azərbaycan'da Hüküm Sürmüş Bir Türk Hânedânı: Sâc Oğulları III: Ebu'l-Kasım Yusuf", *TD*, sy. 32 (1979), s. 47; Zeki Sönmez, "Bayezid Sancakbeyi Mahmut Paşa'nın Kişiliği ve Erzurum'da Bulunan Türbesi Üzerine Bazı Notlar", *Mimarlık Tarihi ve Restorasyon Enstitüsü Bülteni*, sy. 13-14, İstanbul 1981, s. 3-12; Hamza Gündoğdu, "Osmanlı Sarayları Hakkında Bir Deneme ve Doğubayazıt'da İshak Paşa Sarayı", *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 14, Erzurum 1986, s. 1-35; Besim Darkot, "Bayezid", *İA*, II, 368-369; V. J. Parry, "Bâyazid", *EJ²* (Fr.), I, 115.

METİN TUNCEL

DOĞUM KONTROLÜ

İlk dönemlerden beri bütün toplumlar da eşlerin çocuk istememeleri gibi ferdi, günümüzde ise bunun yanı sıra nüfus artışını kontrol altında tutmak gibi sosyal sebeplerle doğum kontrolüne başvurulmuştur. Dinlerin olaya bakışı, doğum kontrolünde uygulanan usullere bağlı olarak farklılık göstermektedir. Genellikle hamileliği önleyici tedbirler bir dereceye kadar müsamaha ile karşılanmıssa da ana rahminde teşekkül etmiş çocuğun düşürülmesi şeklindeki bir müdahale tasvip görmemiş, yapılması halinde farklı dinî, sosyal ve hukukî müeyyideler söz konusu olmuştur.

İslâm dininde toplumun temeli olarak kabul edilen aile kurumuna büyük önem verilmiş, bu kurumun korunmasını ve sağlıklı işlenmesini temin etme yönünde dinî ve hukukî mahiyette bir dizi tedbir alınmıştır. Kur'an-ı Kerim'de insanı huzur ve saadete ulaştıran, onda sevgi ve merhamet duygularını geliştiren karşı cinsin yaratılması Allah'ın varlığına, kullarına lutf ve ihsanının işareti olarak kabul edilmiş (er-Rûm 30/21), bu sebeple bekârların evlendirilmesi emredilmiş ve ekonomik endişelerle evlilik kurumunun zayıflatılmaması istenmiştir (en-Nûr 24/32). Hz. Peygamber de imkânı olan kimselerin evlenmesini emretmiş (Buhârî, "Nikâh", 2; Müslim, "Nikâh", 1; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 1), eş seçiminde, kocasına sevgiyle bağlanan ve çocuk doğuran kadınların tercih edilmesini tavsiye ederek kıyamet gününde diğer ümetlere karşı kendisine inananların çokluğuyla övüneceğini belirtmiştir (Ebû Dâvûd, "Nikâh", 4; Nesâî, "Nikâh", 11). Bu tür naslar, İslâm dininin neslin devamına ve çoğalmaya önem verdiğini ve haklı bir sebep olmaksızın doğum kontrolüne gidilmesini tasvip etmediğini ortaya koymaktadır.

Doğum kontrolü hakkında İslâm hukukunun hükmünü tesbit edebilmek için bu kontrolü sağlayan işlemin hamileliği önlemeye mi, yoksa ana rahminde oluşmuş çocuğu düşürmeye mi yönelik olduğunun bilinmesi gerekir. İslâm hukukçularının çocuğu oluşmasını önlemeye genelde olumlu baktıkları, bunun için alınan tedbirlerin tarafların ve özellikle annenin rızasıyla olması durumunda bir mahzur teşkil etmeyeceğini ifade ettikleri görülmektedir. Bu konuda en eski ve en yaygın metot, erkeğin menisini dışarı akıtması demek olan azildir. Azlin

Eski Doğubayazıt'ın kuzeyindeki Doğubayazıt Kalesi ve Camii

